

БЛИСКОЗНАЧНЕ ИМЕНИЦЕ *ОСНОВА* И *ТЕМЕЉ* И МЕТОДЕ ЊИХОВЕ СЕМАНТИЧКЕ ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈЕ¹

САЖЕТАК

Способност појединих лексема да се појаве у различитим контекстима, остварујући варијабилне значењске реализације, често је последица њихове недовољно спецификоване семантике, због чега се и називају значењски подспецификованим лексемама. С обзиром на то да се значење подспецификованих лексема одређује на основу непосредног окружења у којем се појављују, колокације представљају захвалан минималан контекст за истраживање њиховог значења. У овом раду ће се испитивати примери колокација са лексемама *основа* и *темељ*, с циљем да се утврде њихова значења, степен поклапања семантике, те концептуализација појмова означених овим именицама. Пре него што се приступи истраживању, представиће се резултати ранијих истраживања у вези с овом темом – истраживања Милке Ивић о значењској подспецификованости на примеру лексеме *ствар* и Рајне Драгићевић на примеру лексеме *основа*. За разлику од Рајне Драгићевић, која је значењску подспецификованост лексеме *основа* испитивала помоћу концептуалне анализе, за потребе овог истраживања користиће се, пре свега, колокацијска метода коју је у српској лингвистици развио Борис Хлебџ. Основна је хипотеза да ће се резултати испитивања применом ових метода у великој мери подударити, што је претпоставка коју наводи и Р. Драгићевић у свом истраживању. Корпус за истраживање представљају колокације са лексемама *основа* и *темељ*, регистроване у

¹ Рад је део пројекта *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања (ОИ 178004)*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Настао је на основу реферата под насловом *Разграничавање семантике блискозначних лексема основа и темељ применом колокацијске методе*, који је био изложен на Студентској лингвистичкој конференцији *Стуликон*, одржаној у периоду од 12. до 14. маја 2017. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу.

Корпусу савременог српског језика израђеном на Математичком факултету у Београду.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: колокације, основа, темељ, значењска подспецификованост, блискозначност, семантика.

1. Увод

1.1. Теоријски оквир, предмет, циљ, задаци

Синоними, односно блискозначне лексеми, неретко представљају проблем приликом формирања лексичких спојева, нарочито међу неизворним говорницима. Када је реч о српском језику, један од проблематичних синонимских парова јесте *основа–темељ*. Извор проблема је у недовољно разграниченој семантици споменутих лексеми у менталном лексикону корисника. Наиме, лексема *основа* припада лексемама недовољно спецификоване семантике, њена значења зависе од контекста, а семантичко поље лексеми *темељ* представља само један део тих значења.

С обзиром на то да једна од посматраних лексеми – *основа* – спада у семантички подспецификоване, неопходно је упознати се са феноменом значењске подспецификованости. Најзначајнији радови посвећени овој теми у српском језику објављени су од стране Милке Ивић и Рајне Драгићевић.

Милка Ивић говори о значењској подспецификованости на примеру лексеми *ствар* и истиче да: „У многим језицима постоје поједине лексичке јединице које се појављују у упадљиво различитим семантичко-синтаксичким окружењима, а при томе су свакоме од њих, у значењском погледу, на одговарајући начин прилагођене” (Ивић 2005: 74). Ауторка додаје да таква прилагодљивост ових јединица происходи из њихове недовољно специфичне значењске природе, због које се и називају семантички подспецификованим лексемама.

Рајна Драгићевић (2008) испитује ову појаву на примеру лексеми *основа*, што ће бити нарочито значајно за један део нашег истраживања. Након утврђивања резултата добијених уз помоћ концептуалне анализе, ауторка закључује да се садржај именован лексемом *основа* разуме као: *темељ* – такве појаве разумемо као ентитете који се могу градити од блокова; могу се срушити ако нису добро сазидане, а ако јесу, оне дуго трају; *корен* – овакве

појаве могу се гранати, цветати, увећавати, развијати, али и сушити, венути, умирати; *подлога*, *потпора*, *подупирач* – појаве обично имају неку основу која се „фиљује”, надограђује; нису тако дубоко укопане као код корена и темеља; *извор* – почетна тачка, место на којем појава настаје, а затим се (понекад и неплански) креће у неком правцу; *срж*, *језгро* – део предмета који се налази у његовом средишњем делу; суштински, централни део неке појаве; *стуб*, *стожер* – централни, носећи стуб (стожер) неког предмета (Драгићевић 2008: 132).

Предмет овог рада чини испитивање значења и пресека значења лексема *основа* и *темељ* на примерима колокација, с циљем да се утврди степен поклапања семантике, као и концептуализација појмова означених овим именицама.

Сагледавањем најфреквентнијих секундарних колоката², који ће бити индикатор реализованог значења, као и форми у којима се остварују ови лексички спојеви, идентификоваће се семантичке реализације, у полисемантичкој структури испитиваних лексема. Уз то, резултати истраживања везани за концептуализацију појма *основе* у посматраном корпусу упоређиће се са резултатима до којих је дошла Р. Драгићевић у претходно споменутом истраживању.

1.2. Корпус, методологија, хипотезе

Корпус за истраживање представљају колокације са лексемама *основа* и *темељ*, регистроване у *Корпусу савременог српског језика* израђеном на Математичком факултету у Београду. У обзир су узети примери који припадају новинском, научном и административном функционалном стилу, посматрани посебно за сваки стил. Анализиране су колокације у којима се посматране две лексеме реализују као примарни колокати, а као секундарни колокат се јавља именица у генитиву. Важно је напоменути да приликом анализе корпуса није вршена подела колокација на слабе, јаке и ограничене. С обзиром на то да се у колокације убрајају и они лексички спојеви чији

² Према дефиницији Ј. Дражић (2014: 73), примарни колокат је носилац колокације, надређени члан, а секундарни колокат – онај други, али не увек и једнолексемски конституент који детерминише (допуњује, одређује, селекује, фокусира) примарни колокат.

један од конституената поседује висок степен уопштености или непотпуну семантику те је за разумевање његовог смисла нужан најужи контекст, што је случај са лексемом *основа*, у истраживање су уврштени и спојеви који се могу наћи на граници између слободног споја и слабе колокације.

Приликом истраживања користиће се првенствено колокацијска метода, коју је у српској лексикологији утемељио Борис Хлебец и у једном од својих радова применио на примерима колокација са именицом *пажња* (Хлебец 2008). Ова метода подразумева утврђивање семантичке дефиниције или ‘семантичког досијеа’ једног колоката путем принципа заменљивости другим лексемама с којима је у парадигматском односу, чиме се омогућава увид у део семантичког садржаја другог колоката. Један од основних корака подразумева дефинисање скупа секундарних колоката у оквиру једне лексичко-семантичке групе, а у основи анализе стоји прожимање синтагматског и парадигматског плана. Очекује се и да ће резултати показати шире семантичко поље лексеме *основа* – лексема *темељ* је само једно од њених секундарних значења, о чему сведоче дефиниције у речницима.

У РМС лексема *основа* и њена варијанта *основ* дефинишу се на следећи начин:

„основ м 1. (уп. основа (1) и основица) а. део на којем се нешто гради, ствара, подлога, темељ, база нечега (...). б. оно што чини срж, суштину на којој се заснива, темељи нешто (каква идеја, теорија и сл.); полазни, главни елемент, принцип нечега (...). в. (пред)услов, претпоставка која омогућава да из чега нешто настане, проистекне (...). 2. разлог, мотив, аргумент за нешто (...). 3. у мн.: основна, елементарна знања (науке, вештине и др.), често као назив приручника (...).

основа ж 1. в. основ (1). 2. в. основица (2). 3. мат. број који се степенује. 4. ЛИНГВ. део речи на који се додају наставци за облике или суфикси (...). 5. замисао, план (за нешто). 6. уздужна нит при ткању, потка“ (РМС 2011: 877).

Лексема *темељ* у РМС представља се као:

„1. део зида зграде испод површине тла који служи као ослонац зидовима; доњи слој, подлога (...). 2. фиг. оно на чему се нешто заснива, најважнији, главни елемент нечега (...)” (РМС 2011: 1286).

Ако упоредимо дефиниције из РМС, можемо унапред закључити да ће се *основа* у случајевима када дели секундарни колокат са лексемом *темељ* концептуализовати као темељ, евентуално као подлога (дакле, нешто вертикално, утврђено, укопано), док се у свим осталим случајевима могу очекивати значења: ‘основа је корен’, ‘основа је извор’, ‘основа је срж, језгро’ или ‘основа је стуб, стожер’.

Поред колокацијске, биће примењена и компаративна метода. У том смислу, добијени резултати упоређиће се са резултатима ранијих испитивања која је спровела Рајна Драгићевић користећи концептуалну анализу. У овом случају, концептуална метода се сматра оправданом будући да се ради о апстрактним именицама чије се значење конкретизује на основу контекста. Концептуална анализа се заснива на концептуалној метафори. Како наводе Лејкоф и Џонсон (Lakoff–Johnson 1980: 4–6), концептуална метафора је један од когнитивних процеса формирања значења на основу којег повезујемо два концептуална домена. Први појмовни домен је изворни домен (енгл. *source domain*) и из њега се узимају концепти са конкретним значењем, како би се објаснили апстрактни појмови из другог, циљног домена (енгл. *target domain*). Појмовна метафора се као спознајна способност одражава у језику, тако да разликујемо два нивоа, метафорични језички израз и концептуалну метафору. Основна је хипотеза да ће се резултати испитивања добијени применом концептуалне анализе и колокацијске методе у великој мери подударити, што је претпоставка коју наводи и Р. Драгићевић у свом истраживању.

Компарираће се и резултати у различитим функционалним стиловима – новинском, научном и административном. У вези с тим, претпоставка је да ће се доћи до различитих резултата у различитим функционалним стиловима, имајући у виду природу новинског, научног и административног стила. Највиши степен поклапања секундарних колоката, у овом случају показатеља синонимије, очекује се у новинском стилу, а најмањи у административном који је, по правилу, лишен употребе синонима и лексичких трансформација.

2. Анализа и резултати анализе

Како би резултати истраживања били што прегледније изложени, примери ће у наставку рада бити представљени по функционалним

стиловима, груписани према семантици секундарних колоката, устројени по азбучном реду, уз обележавање фреквентности појављивања.³

У новинском стилу укупно је ексцерпирано 1436 примера колокација са лексемом *основа*, од тога су уочене 553 различите колокације, као и 807 примера са лексемом *темељ*, 256 различитих колокација. У административном стилу издвојено је 240 примера колокација са лексемом *основа*, од тога 60 различитих колокација и само 1 пример са лексемом *темељ*. У научном стилу је пронађено 311 примера колокација са лексемом *основа*, од тога 168 различитих колокација, и 88 примера са лексемом *темељ*, од чега 60 различитих колокација.

2.1. Новински стил

2.1.1. Секундарни колокати лексеме *основа*

Секундарни колокати лексеме *основа*, регистровани у ексцерпираним примерима из новинског стила, могу се према семантици сврстати у следеће групе:

а) наука, дисциплина, област: *агрономије (1), архивистике (1), архитектуре (3), астрономије (3), аутоматике (1), балета (1), безбедности (4), бокса (1), васпитања (2), ватерпола (2), вере (5), веронауке (2), геометрије (1), геопоетике (1), градитељства (1), демократије (12), дизајна (2), дипломатије (1), ЕДМС (1), економије (8), електротехнике (4), естетике (1), етике (6), животне средине (1), индустрије (1), инжењеринга (1), информисаности (1), инфраструктуре (2), историје (1), карлинга (1), књижевности (2), криминала (1), културе (20), латино ритма (1), латинског (1), логике (3), математике (2), медицине (1), менаџмента (1), механике (2), музике (1), наноелектронике (1), науке (2), новинарства (1), образовања (3), поезије (9), поетике (4), политике (52), права (5), превођења (1), привреде (4), програмерства (1), прозе (2), психологије (2), рачуноводства (1), религије (2), реторике (1), рокенрола (1), сликарства (2), социобиологије (1), спорта (7), старогрчког (2), театра (2), тениса (1), технике (2), технологије (1),*

³ Секундарни колокати дати су у генитиву сингулара, иако се у корпусу проналазе и у сингулару и у плуралу.

уметности (4), физике (1), физиологије (1), филозофије (5), фолклора (2), хебрејског (1), хороскопа (1), шаха (1);

б) правац, покрет, веровање, убеђење: антиамериканизма (1), доктрине (4), домаћинства (1), донжуанизма (1), екстремизма (1), идеологије (2), ислама (1), јуридизма (1), капитализма (1), национализма (5), олимпизма (1), парламентаризма (2), реал-социјализма (1), самоуправљања (1), светосавља (2), социјализма (2), фатализма (1), хришћанства (5), цинацинизма (1);

в) процес, радња, чињење: активности (1), акције (1), анализе (1), ангажмана (2), борбе (4), владавине (1), власти (4), градње (1), делатности (1), деловања (5), дешавања (1), диверзификације (1), дијалога (1), дијете (1), дискриминације (1), догађања (1), договора (4), живљења (1), заштите (3), злочина (1), игре (3), извештавања (1), измене (1), израде (1), интеграције (1), исплате (1), истраживања (2), исхране (3), класификације (1), компоновања (1), комуникације (3), конституције (1), креирања (1), манипулације (1), мисије (3), мишљења (2), надградње (1), намере (1), напретка (1), настанка (2), обнове (1), одбране (1), окупљања (1), опоравка (1), опстанка (1), организовања (1), очекивања (1), очувања (2), памћења (1), пењања (2), пилотирања (1), писања (1), планинарења (2), плеса (2), победе (2), побуне (1), повећања (1), погрома (1), поделе (1), подуке (1), подухвата (1), помирења (1), понашања (7), пословања (3), постојања (6), поступка (3), праћења (1), преговора (6), производње (1), промене (3), пропадања (1), просперитета (1), протеста (2), процеса (8), рада (22), радње (1), рађања (2), развика (1), развоја (18), разговора (2), размимоилажења (1), размишљања (2), разумевања (2), раста (3), рата (1), ратовања (1), реконструкције (2), реформе (7), решавања (3), ритуала (2), рођења (1), ручка (1), сазревања (1), сарадње (24), свирања (1), селекције (1), спора (3), спорења (1), спровођења (1), старења (1), стваралаштва (2), стварања (5), стицања (3), стратификације (1), сукоба (2), такмичења (1), терапије (5), ткања (1), трагања (2), транзиције (1), транспорта (1), третмана (1), тумачења (1), убеђивања (1), увоза (1), угрожавања (1), уједињавања (1), унапређења (2), употребе (1), управљања (1), уређења (6), урушавања (1), усавршавања (2), успона (1), устројства (5), учења (7), финансирања (2), формирања (2), функционисања (3), хајке (1), цртања (1);

г) установа, организација, удружење, систем, скупина: *армије (1), Архива (1), бенда (2), владе (2), војске (2), дијасистема (1), друштва (26), (Европске) Уније (2), екипе (6), заједнице (3), института (1), корпорације (1), локалне самоуправе (1), Музеја (2), нације (4), оркестра (2), организације (6), организма (1), Пакта (1), покрета (4), поретка (9), репрезентације (1), савеза (5), састава (1), света (3), Сектора (1), система (39), службе (1), структуре (1), суда (1), телевизије (1), тима (8), тржишта (2), фауне (1), федерације (1), флоте (2), цивилизације (6);*

д) простор (географски појам, област, држава, град): *града (1), државе (9), Европе (1), житнице (1), Југославије (2), парцеле (1);*

ђ) зграда, грађевински објекат (зидани): *богомље (1), грађевине (3), двора (1), дворане (1), дворишта (2), богословије (1), зграде (3), зида (3), конструкције (3), куће (3), кухиње (1), моста (1), објекта (2), палате (1), спрата (2), студија (1), темеља (1), утврђења (1), ходника (1), храма (1), цркве (2), школе (1);*

е) остали конкретни ентитети: *антенског поља (1), (антенског) постоља (2), апарата (1), бића (2), биљке (1), вакцине (1), видеа (1), гардеробе (1), грађе (1), десни (1), дигиталног сигнала (1), зуба (1), иконе (5), календара (1), капице (1), карабина (1), коктела (2), комада (4), компакт-диска (1), крста (2), мапе (2), материје (1), мотора (1), мреже (2), наноуређаја (1), наоружања (1), написа (1), оброка (1), ознаке (1), оптичког прекидача (1), палете (1), пергаментна (1), платформе (3), пловила (1), пода (1), пудера (3), ракије (2), скулптуре (1), слике (5), стабла (1), ствари (1), тканине (2), фотоапарата (1), фотографије (1), фризура (1), хлеба (1), хране (1), цвасти (1), цветне дршке (1), шминке (1);*

ж) резултат рада – писаног, вербалног, интелектуалног: *акта (1), бајке (1), бестселера (1), гаранције (1), градива (1), грешке (1), гротеске (1), дела (6), документа (1), драме (5), Евросонга (1), жанра (2), закона (5), захтева (1), изјаве (1), извештаја (2), изложбе (2), именице (1), кампање (8), књиге (3), кода (1), колекције (5), комбинације (2), композиције (1), конференције (3), култа (1), манифестације (1), мелодраме (1), меморијала (1), методе (1), мита (2), монографије (1), наступа (1), нацрта (1), оптужбе (1), песме (3),*

плана (7), повеље (2), понуде (2), последице (1), поставке (1), превода (1), предлога (3), представе (5), пресуде (6), приповетке (1), приче (8), програма (26), пројекта (11), проналаска (1), проповеди (4), резолуције (6), резултата (1), речника (1), решења (3), романа (10), саопштења (1), серије (1), сертификата (1), споразума (11), стила (3), стратегије (15), тезе (1), текста (8), теорије (7), трагедије (1), тужбе (1), Универзијаде (1), уговора (3), Устава (1), фестивала (1), филма (2);

з) апстрактна појава: богатства (3), болести (2), будућности (2), бунта (2), веровања (1), вештине (3), виртуозитета (1), вредности (4), времена (1), дисциплине (1), добросуседства (1), доживљаја (1), достојанства (2), државности (1), дуговечности (2), духовности (2), душе (2), експресије (1), елганције (1), живота (20), зависности (1), задругарства (1), зазирања (1), заједништва (1), заната (2), здравља (2), знања (3), идеје (13), идентитета (12), изгледа (1), имунитета (2), инспирације (1), инстинкта (1), интелигенције (1), интима (2), јединства (1), комике (1), компромиса (2), концепта (6), концепције (3), креативности (3), критеријума (1), људскости (4), мерила (1), мира (4), мисли (1), модела (12), модерности (1), морала (2), моралности (1), моћи (4), мушке потенције (1), надахнућа (1), накнаде (2), напора (1), наратива (1), начина рада (1), независности (1), незадовољства (1), неједнакости (1), нередa (1), неспоразума (3), нетолеранције (1), нормалности (3), обољења (2), одговорности (1), односа (14), окружења (1), опредељења (1), осећања (2), партнерства (2), перспективе (1), перцепције (2), писмености (1), поверења (1), погледа (2), позиције (3), појаве (3), положаја (1), популарности (1), поремећаја (1), посла (1), потенцијала (1), предузетништва (3), префињености (1), приватности (1), пријатељства (3), примитивизма (1), приступа (5), проблема (4), професије (2), професионалности (1), профита (1), реалитета (1), регуларности (1), реда (1), родитељства (1), сазнања (1), самопоуздања (1), свакодневнице (1), свега (39), снаге (1), случаја (1), солидарности (1), стиритуалности (1), способности (1), среће (1), стабилности (3), става (5), статуса (1), стереотипа (1), страха (2), суверенитета (1), сумње (4), тактике (2), тежње (1), тендера (1), тероризма (1), традиције (3), укуса (1) умећа (1), успеха (16), фантазије (1), хармоније (1), хигијене (1).

У случајевима када се у оквиру примера из новинског стила удружује са лексемама које означавају науку, дисциплину или област, лексема *основа* реализује значење ‘подлога, темељ, база нечега’, ‘оно што чини срж, суштину на којој се заснива, темељи нешто’, као и ‘основна, елементарна знања’. При комбиновању с лексемама које означавају правац, покрет, веровање или убеђење, реализује се значење ‘замисао, план (за нешто)’. Приликом удруживања с лексемама којима је означен неки процес, радња или чињење, *основа* има значења: ‘полазни елемент’, ‘разлог, мотив, аргумент за нешто’, односно ‘замисао, план’. Када се удружује с лексемама које упућују на установу, организацију, удружењу, систем или скупину, *основа* значи ‘оно што чини срж, суштину на којој се заснива, темељи нешто (каква идеја, теорија и сл.)’ или ‘полазни, главни елемент, принцип нечега’. У комбинацији са семантичким скупинама које упућују на простор (географски појам, област, државу, град), такође и на зграду, грађевински објекат (зидани), као и остале конкретне ентитете, лексема *основа* се реализује у значењу ‘део на којем се нешто гради, ствара, подлога, темељ, база нечега’. Ако колоцира с лексемама чији се семантички садржај односи на резултат рада (писаног, вербалног, интелектуалног) или апстрактну појаву, ова лексема остварује значења: ‘оно што чини срж, суштину на којој се заснива, темељи нешто; полазни, главни елемент, принцип нечега’, ‘(пред)услов, претпоставка која омогућава да из чега нешто настане, проистекне’ или ‘разлог, мотив, аргумент за нешто’.

2.1.2. Секундарни колокати лексеме *темељ*

Секундарни колокати лексеме *темељ* у новинском стилу такође се, према општој семантици, могу поделити у неколико семантичких скупина:

а) наука, дисциплина, област: *архитектуре* (1), *астрономије* (1), *балета* (1), *безбедности* (3), *бизниса* (1), *биохемије* (1), *вере* (6), *геометрије* (6), *дипломатије* (1), *економије* (8), *здравства* (2), *индустрије* (3), *историје* (3), *књижевности* (3), *компаратистике* (1), *културе* (16), *математике* (1), *метафизике* (1), *механике* (1), *музике* (3), *науке* (1), *неурохирургије* (1), *новинарства* (1), *нумизматике* (1), *образовања* (4), *патриотизма* (2), *поетике* (2), *политике* (20), *права* (12), *правосуђа* (1), *привреде* (4), *прозе* (1), *просвете* (1), *психијатрије* (1), *релативне хронологије* (1), *религије* (1), *славистике* (1), *сликарства* (3), *софтверског инжењерства* (1), *спорта* (2),

театра (2), технологије (1), уметности (2), физике (2), филозофије (2), фудбала (3), хришћанства (1), хуманистике (1);

б) правац, покрет, веровање, убеђење: *демократије (34), империјализма (1), капитализма (1), парламентаризма (2), путинизма (1), српства (1), традиционализма (1), феминизма (1);*

в) процес, радња, чињење: *владавине (1), власти (3), делатности (1), еволуције (1), европеизације (1), игре (2), инвазије (1), интеграције (2), манипулације (1), мишљења (2), обнове (1), одбране (1), окупљања (1), опстајања (1), опстанка (2), организације (4), памћења (1), поимања (1), помирења (1), посла (1), пословања (3), постојања (2), преображаја (1), припреме (1), производње (1), промене (1), рада (1), развоја (3), разумевања (2), реформе (4), сарадње (7), стварања (1), уједињења (3), уређења (5), успона (1), устројства (3), учења (2), формирања (1);*

г) установа, организација, удружење, систем, скупина: *влaде (2), Галерије (1), гимназије (1), деспотије (1), династије (1), друштва (34), државе (53), (Европске) Уније (4), елите (1), заједнице (3), института (1), институције (4), коалиције (1), Музеја (2), нације (2), Олимпијског комитета (1), Олимпијског покрета (1), позоришта (2), породице (2), режима (4), репрезентације (2), самостана (1), САНУ (1), света (6), Свете инквизиције (1), система (17), Службе безбедности (1), тима (1), топионице (1), фабрике (6), федерације (2), царства (1), цивилизације (10);*

д) простор (географски појам, област, држава, град): *Америке (2), Београда (1), БиХ (1), брда (2), града (3), Европе (6), Исламске републике (1), Југославије (1), краљевине (1), Краљевине СХС (1), Науса (1), Османлијског царства (1), Пољске (2), Републике (2), Републике Србије (6), Републике Српске (1), Републике Хрватске (1), Црне Горе (1);*

ђ) зграда, грађевински објекат (зидани): *базилике (1), банке (1), баракe (1), Београђанке (1), библиотеке (2), богомоље (1), бране (2), грађевине (9), дома (3), етномузеја (1), зграде (19), здања (8), колибе (2), крипте (1), куле (1), куће (31), манастира (2), медресе (2), моста (5), објекта (15), палате (1), пешачке стазе (1), пирамиде (2), СПА центра (1),*

Сплендида (1), споменика (1), стадиона (1), стуба (2), тврђаве (1), терена (1), хамбургерџинице (1), хангара (1), храма (23), цркве (50), чатрље (1), џамије (1), школе (2);

е) резултат рада – писаног, вербалног, интелектуалног: *драме (2), жанра (2), закона (1), захтева (1), кампање (1), мита (1), пресуде (2), пројекта (2), решења (1), ритуала (1), романа (1), саге (1), светиње (4), слике света (1), споразума (6), статута (1), стрипа (1), тактике (1), теорије (4), фестивала (2), филма (1);*

ж) апстрактне појаве: *бића (2), богатства (2), будућности (2), валуте (1), вредности (3), доктрине (1), државности (5), ентитета (1), живота (7), заједништва (3), здравља (6), Златног доба (1), идеје (1), идентитета (10), јединства (1), каријере (1), кризе (2), култа (1), мира (3), мисли (3), моралности (1), моћи (1), независности (3), неуспеха (1), нове ере (1), односа (8), оптимизма (1), оријентације (1), отпора (1), поретка (25), постројења (1), просперитета (4), реда (1), самосвести (1), свега (2), свести (1), слободе (2), стабилности (8), статуса (1), стратегије (6), струке (1), суверенитета (1), традиције (2), успеха (2).*

У случајевима када се удружује с лексемама из семантичке скупине којој припадају називи за зграду или други грађевински објекат, као и делимично с лексемама које означавају простор (нпр. када је у питању град), лексема *темељ* остварује значење ‘део зида зграде испод површине тла који служи као ослонац зидовима; доњи слој, подлога’. У свим осталим спојевима реализује се фигуративно значење ове лексеме – ‘оно на чему се нешто заснива, најважнији, главни елеменат нечега’.

Оно што се на основу семантичких скупина може приметити јесте да код колоката лексеме *темељ* у овом функционалном стилу немамо групу у коју су сврстани називи за конкретне ентитете, међу којима се у примерима с лексемом *основа* налазе називи за различите предмете, односно ентитете који припадају лексикону природних (нпр. *биљке, вакцине, десни, зуба, стабла, цвасти, цветне дршке*), друштвених (*иконе, крста, пергамент, скулптуре, слике*) и техничких наука (*антенског поља, апарата, видеа, дигиталног сигнала, карабина, компакт-диска, мотора, наноуређаја, фотоапарата*). Удружена с лексемама којима се обележавају овакви ентитети, основа се,

осим као подлога на коју се надограђује остатак предмета, концептуализује као корен (биљке, зуба), срж (биљке или неког дела биљке, дела органа), стуб (код усправних ентитета као што је дршка) или извор (сигнала).

2.2. Научни стил

2.2.1. Секундарни колокати лексеме *основа*

У оквиру примера колокација с лексемом *основа* у научном стилу, секундарни колокати имају следећа општа значења:

а) наука, дисциплина, област: *атомистике (1), библиотекарства (1), биологије (1), генетике (1), генетског инжењеринга (1), гране науке (1), дисциплине (2), економије (1), електротехнике (1), индустрије (2), књижевности (1), културе (1), математике (1), метафизике (1), мистичне мудрости хасадизма (1), науке (3), обраде текста (1), поезије (2), политике (3), права (2), привреде (1), просвете (1), социологије (1), спектрометрије (1), статистике (2), технике (1), физике (1), филозофије (1), џаваскрипта (1)*;

б) правац, покрет, веровање, убеђење: *догме (1), југословенства (1), капитализма (3), меркантилизма (1), реализма (1), социјализма (1), федерализма (1), феудалности (1)*.

в) процес, радња, чињење: *анализе (1), аргументације (1), борбе (1), васпитања (1), власти (7), заштите (8), знања (3), израчунавања (1), интересовања (1), класификације (1), колаборације (1), коришћења (1), кретања (1), мишљења (1), надевања имена (2), настајања (1), организације (4), отпора (1), очувања (1), поређења (1), пословања (1), поступка (1), предавања (1), представљања (1), производње (1), процеса (1), рада (3), развоја (1), рата (2), револуције (1), реформе (1), ритуала (1), сарадње (1), специјализације (1), спора (3), споразума (1), уједињења (1), употребе (2), уређења (4), устанка (1), устројства (2), учења (1)*.

г) установа, организација, удружење, систем, скупина: *војске (1), друштва (7), заједнице (1), интернета (1), касте (1), Народноослободилачког фронта Србије (1), партије (1), покрета (5), режима (2), савеза (1), Савета*

комесара (1), света (1), система (9), структуре (1), универзитета (1), формације (1);

д) простор (географски појам, област, држава, град): *Ватикана (1), државе (2), Југославије (1), Независне Државе Хрватске (1), Турског царства (1)*;

ђ) зграда, грађевински објекат (зидани): *библиотеке (1), грађевине (1), зграде (2), куће (1), храма (1), цркве (1), стуба (1)*;

е) остали конкретни ентитети: *базе података (1), крунице (1), круничног листића (1), купе (2), ланца исхране (1), новчанице (1), пирамиде (3), сенфа (1), стабла (3), стабљике (1), ствари (1), табле (1), ћелије (2), цваста (3), цвета (5)*;

ж) резултат рада – писаног, вербалног, интелектуалног: *библиографије (1), дела (1), загонетке (1), закона (1), имена (1), каталога (2), композиције (1), корпуса (2), методе (1), методологије (2), описа (1), открића (1), подухвата (1), приче (1), програма (1), пројекта (2), рачуна (1), речи (7), стратегије (2), тајне (1), текста (1), теорије (6), фонда (2)*.

з) апстрактна појава: *везе (1), вере (3), глагола (2), живота (6), именице (6), истине (1), кризе (1), мира (1), мисли (1), моћи (1), независности (1), одговорности (1), придева (3), свега (5), стабилности (1), законитости (1), неравномерности (1), основе (1), поретка (2), стандарда (1)*.

Када су у питању значења која лексема *основа* остварује приликом удруживања с именицама из појединачних семантичких група, ситуација је идентична као код новинског стила.

2.2.2. Секундарни колокати лексеме *темељ*

Лексеме с којима колоцира *темељ* у научном стилу, подељене су у следеће семантичке групе:

а) наука, дисциплина, област: *геометрије (1), граматике (1), дисциплине (1), књижевности (1), космологије (1), културе (2), метафизике (1), поезије (1), политике (5), привреде (1), технике (1), физике (2), хемије (1)*;

б) правац, покрет, веровање, убеђење: *демократије (1), парламентаризма (1), православља (1)*;

в) процес, радња, чињење: *говора (1), делања (1), одбране (1), организације (1), поретка (1), постојања (1), просперитета (1), уређења (1)*;

г) установа, организација, удружење, систем, скупина: *владе (1), друштва (5), опозиције (1)*;

д) простор (географски појам, област, држава, град): *вароши (1), државе (1), света (1), сједињених држава (1)*;

ђ) зграда, грађевински објекат (зидани): *базилике (1), зграде (2), здања (1), куће (4), цркве (2), школе (1)*;

е) резултат рада – писаног, вербалног, интелектуалног: *методе (1), рачуна (1), рукописа (1), теорије (4), штампе (1)*;

ж) апстрактан појам: *духа (1), живота (3), младости (1), морала (1), погледа (1), стварности (1), уставности (1)*.

Приликом удруживања с лексемама из различитих семантичких група, лексема *темељ* се реализује у истим значењима као у новинском стилу.

Ни у научном стилу се као секундарни колокати лексеме *темељ* не јављају именице које означавају конкретне ентитете (ако изузмемо географске појмове и грађевинске објекте), што је и очекивано с обзиром на природу текстова који се појављују у овом стилу. То може бити један од знакова да корпус не нуди нова значења лексеме *темељ* у односу на она забележена у речнику. Семантичке групе и примери лексема с којима се удружује *основа*, сигнал су њеног поимања као извора (нпр. неког процеса или радње попут *настајања, отпора, рата*), корена (код апстрактних

појава), сржи (ентитета попут *биљке* или *ћелије*) или стуба, стожера (*стабла*, *стабљике*).

2.3. Административни стил

2.3.1. Секундарни колокати лексеме *основа*

У оквиру административног стила, регистровани секундарни колокати лексеме *основа* могу се поделити у неколико наредних скупина:

а) наука, дисциплина, област: *економије (1)*, *защите животне средине (4)*, *политике (4)*, *туризма (2)*;

б) процес, радња, чињење: *ваздушне пловидбе (1)*, *газдовања (6)*, *евидентирања (1)*, *контроле (1)*, *коришћења (3)*, *мониторинга (1)*, *обрачуна (1)*, *организације (3)*, *осигурања (1)*, *планирања (2)*, *поступања (1)*, *прегледа (1)*, *провере (2)*, *процене (3)*, *рада (2)*, *развоја (8)*, *споразума (1)*, *употребе (1)*, *уређења (2)*, *учења (2)*, *функционисања (1)*;

в) установа, организација, удружење, систем, скупина: *друштва (1)*, *локалне самоуправе (22)*, *националне еколошке мреже (1)*, *система (20)*.

г) простор (географски појам, област, држава, град): *аутономне покрајине (23)*, *Републике (23)*, *Републике Србије (1)*, *ловишта (1)*;

д) зграда, грађевински објекат (зидани): *објекта (2)*, *темеља (2)*;

ђ) остали конкретни ентитети: *антене (3)*, *крова (1)*, *предива (1)*;

е) резултат рада – писаног, вербалног, интелектуалног: *дела (2)*, *Конвенције (1)*, *плана (1)*, *предлога (1)*, *програма (55)*, *уговора (1)*;

ж) апстрактан појам: *идентитета (1)*, *инспекције (1)*, *каматне стопе (5)*, *одговорности (1)*, *односа (3)*, *полицентризма (1)*, *ресурса (1)*, *стратегије (1)*, *сумње (5)*, *транше (1)*, *узајамности (1)*.

Будући да у административном стилу постоји мањи број појединачних лексема с којима *основа* формира лексички спој, мањи је и број њених значења која се остварују приликом комбинације с различитим семантичким групама. Када је у питању група у коју спадају науке, дисциплине, области, у примерима из административног стила имамо само области и реализује се значење ‘оно што чини срж, суштину на којој се заснива, темељи нешто’. Када се удружује с лексемама које именују процесе, радње, чињења, *основа* означава ‘(пред)услов да из чега нешто настане, проистекне’ или ‘разлог, мотив, аргумент за нешто’. Ако се као секундарни колокати појављују лексеме које представљају установу, организацију и слично, *основа* се реализује као ‘оно што чини срж, суштину на којој се заснива, темељи нешто’. Исто значење остварује у комбинацији с именицама које представљају резултат рада, с обзиром на то да се у овој групи појављују једино лексеме које означавају различите документе, као и с именицама које припадају групи апстрактних појмова. Приликом колоцирања с лексемама које именују простор, *основа* има значење ‘полазни, главни елемент, принцип нечега’. Значење ‘део на којем се нешто гради, ствара, подлога, темељ, база нечега’ присутно је приликом комбиновања с именицама које означавају грађевинске објекте. У случајевима када се као други члан лексичког споја појави лексема која је према семантици сврстана у остале конкретне ентитете, лексема *основа* такође остварује значење ‘подлога, темељ, база нечега’, а у једном примеру чак и ‘уздужна нит при ткању, потка’.

2.3.2. Секундарни колокати лексеме *темељ*

У овом функционалном стилу регистрован је само један секундарни колокат: *поретка* (1).

Као што се на основу једине лексеме с којом се удружује види, лексема *темељ* у административном стилу реализује једино своје фигуративно значење.

2.4. Резултати

Посматрајући примере из свих стилова, можемо приметити да су поједини секундарни колокати потврда синонимије лексема *основа* и *темељ*. То су, на пример, лексеме *наука* и *друштво*, које се и у новинском и научном стилу јављају као секундарни колокати обе посматране лексеме. Међутим, занимљиво је то да се исти колокати различито понашају у различитим стилевима. Тако се, на пример, лексеме *парламентаризам* и *демократија* појављују и уз лексему *основа* и уз лексему *темељ* у новинском стилу, док се у примерима из научног стила наведени секундарни колокати удружују само с лексемом *темељ*. С друге стране, примера ради, колокације које садрже посматране лексеме и секундарне колокате *економија* и *математика*, у новинском стилу доказ су синонимије лексема *основа* и *темељ*, али се у научном ови колокати удружују само с лексемом *основа*. Када посматрамо лексему *метафизика* као секундарни колокат, у научном стилу је сигнал синонимије лексема *основа* и *темељ*, али у новинском колоцира само с лексемом *темељ*. *Политика* се у новинском и научном стилу појављује као секундарни колокат обе лексеме, али се у административном удружује само с лексемом *основа*. Насупрот томе, *поредак* у административном стилу колоцира једино с лексемом *темељ*, а у новинском и научном с обе посматране лексеме. Именица *систем* као секундарни колокат у новинском стилу сведочи о синонимији посматраних лексема, али се у научном и административном удружује само с лексемом *основа*.

Посебно су у овом погледу интересантни примери с именицом *пирамида* која у новинском стилу колоцира само са лексемом *темељ*, а у научном само с лексемом *основа*.⁴ То је показатељ како се, бар на основу примера из посматраног корпуса, у зависности од функционалног стила мења примарно значење лексеме (у новинском се посматра као грађевина, а у научном као геометријско тело).

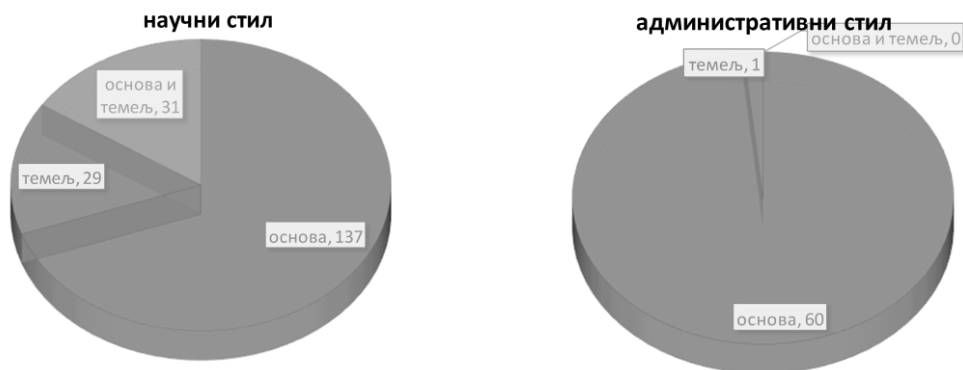
Уочавају се и именице које доследно колоцирају само с лексемом *основа* или лексемом *темељ*. Такви су спојеве попут *основа цвасти* / *цветне дршке*

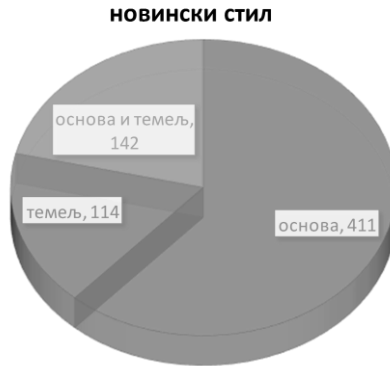
⁴ Пр. (...) додаје ова тврдокорна Американка која (за сада) не даје свој глас за спас темеља волстритовске пирамиде.– лист „Политика”; Ови подграфови чине основу пирамиде. – „Властита имена у екстракцији информација; (...) врху у односу на основу пирамиде. – „Кроз царство наука”.

/ *цвета* (немамо, на пример, *темељ цвета*). Оваква појава је очекивана, будући да се ради о конкретном ентитету и ширем семантичком пољу лексеме *основа*. Такође, само с лексемом *основа* колоцирају *одговорност*, *програм*, *спор*, *социјализам* и *употреба*. Само с лексемом *темељ* колоцира именица *Република* (и сви појмови који у себи садрже овај назив).

На сликама које следе графички је представљено (не)поклапање секундарних колоката наведених именица. За сваки стил приказан је удео секундарних колоката (појединачних лексема) који се јављају с обе именице, као и оних које се удружују само с именицом *основа* или именицом *темељ*. Ако се погледа новински стил, приметно је да се лексема *основа*, осим случајева када колоцира са истим лексемама као *темељ*, удружује с великим бројем различитих именица, далеко више него што је то случај с лексемом *темељ*. У административном стилу регистрован је само један пример с лексемом *темељ* и до поклапања уопште не долази, тако да су доминантни примери колокација с лексемом *основа*. Када је у питању научни стил, до поклапања долази у већем броју примера, не у тако великом проценту као у новинском стилу, али ипак далеко више него у административном. И овде је приметан шири колокациони опсег лексеме *основа*, што указује и на њено шире семантичко поље.

Графикон 1: (Не)поклапање секундарних колоката именица *основа* и *темељ* у новинском, научном и административном функционалном стилу

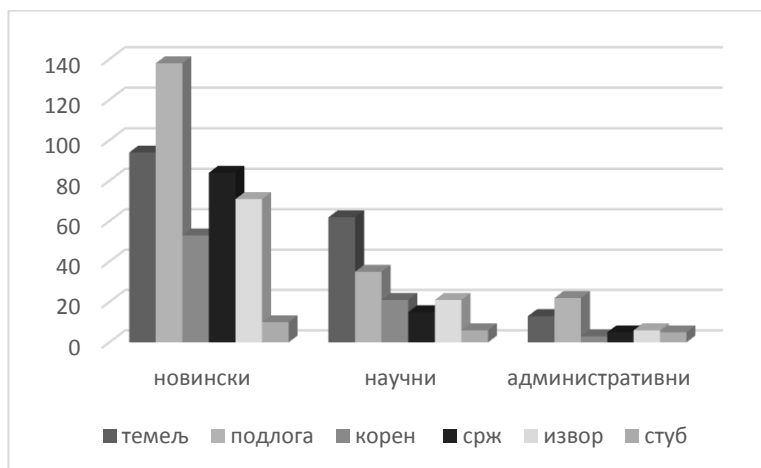

Иако се одређене семантичке групе удружују са обе посматране лексеме, ипак се, ако се обрати пажња на природу сваког секундарног колоката, уочава шире поимање *основе* него *темеља*. Такве су, на пример, семантичке групе у које су сврстани процеси, радње, чињења или апстрактни појмови. Овим групама припадају секундарни колокати и лексеме *основа* и лексеме *темељ*, али је природа појмова означених колокатима у одређеном смислу другачија – оне које колоцирају са лексемом *основа* могу имати и свој извор, срж, корен или стуб, а не само темељ или подлогу. На основу увида у семантику лексема са којим лексема *основа* колоцира у анализираним примерима, може се приметити да се њено значење остварује као: подлога, корен, срж, извор, стуб и темељ, што значи да се резултати поклапају са оним до којих је дошла Р. Драгићевић применом концептуалне методе.

Наредни графикон показује како се *основа* концептуализује у сваком од посматраних стилова, на основу чега можемо уочити разлике. Запажа се да је само у научном стилу у највећем броју колокација *основа* схваћена као темељ, док је у осталим доминантно значење *основе* као подлоге. Даље, у новинском стилу се значење '*основа је срж*' појављује више него у осталим стиловима. Код административног стила се јасно види да доминирају значења '*основа је подлога*' и '*основа је темељ*', сва остала се испољавају у прилично једнакој мери, с тим што је концептуализација *основе* као сржи најмање заступљена.

Графикон 2: Концептуализација појма *основа* у примерима из новинског, научног и административног стила

У табели која следи приказани су најфреквентнији колокати обе именице у свим посматраним стиловима. Дато је по 5 колоката са највећом фреквенцијом (осим код *темељ* у административном, где и постоји само један). Примећује се да лексема *друштво* има високу фреквенцију у свим посматраним стиловима и колоцира са обе лексеме. На то утиче природа ове лексеме – реч је о појави која је општепозната, улази у све сегменте живота па се самим тим јавља и у свим функционалним стиловима. Посматрано из концептуалног угла, има своје темеље, изграђена је од различитих слојева, концептуализује се као грађевина, објекат (нпр. *виши слој друштва*, *нижи слој друштва*). Лексема *систем*, удружена са лексемом *основа*, високофреквентна је у свим стиловима, док је *кућа* лексема која се учестало појављује уз лексему *темељ* и у новинском и у научном стилу. Претпоставља се да узрок оваквих резултата такође лежи у концептуализацији појмова *систем* и *кућа*. Први појам је апстрактније природе, има ширу семантику и сусреће се у свим областима науке, а може се разумети као појава која има своју подлогу и надограђује се, али и срж, центар из ког се даље шири. *Кућа* припада материјалној сфери, прва асоцијација на овај појам увек је зидани објекат који има свој темељ.

	основа			темељ		
	новински	научни	административни	новински	научни	административни
1.	политике (52)	система (9)	програма (55)	државе (53)	политике (5)	поретка (1)
2.	свега (39)	заштите (8)	аутономне покрајине (23)	цркве (50)	друштва (5)	
3.	система (39)	речи (7)	Републике (23)	демократије (34)	куће (4)	
4.	друштва (26)	друштва (7)	локалне самоуправе (22)	друштва (34)	теорије (4)	
5.	сарадње (24)	власти (7)	система (20)	куће (31)	живота (3)	

3. Закључак

Након обављеног истраживања потврђене су полазне хипотезе у вези са степеном блискозначности посматраних лексема – у одређеној мери семантика се поклапа, али је семантичко поље лексеме *основа* далеко шире. Такође, добијени су различити резултати у различитим функционалним стиловима – у погледу поклапања секундарних колоката посматраних лексема, најфреквентнијих колоката, али и заступљености појединих семантичких реализација значењски подспецификоване лексеме *основа*. Као што је и очекивано, након утврђивања семантике секундарних колоката, дошло је до поклапања резултата добијених уз помоћ колокацијске методе и концептуалне анализе – значења лексеме *основа*, утврђена приликом овог истраживања, поклапају се са резултатима које је добила Р. Драгићевић у свом истраживању.

Резултати истраживања могу наћи широку примену у настави српског као страног и нематерњег језика, посебно на вишим нивоима где је потребно разграничити семантику блискозначних лексема како би се избегла погрешна употреба. Комплетнија слика била би, несумњиво, добијена уколико би се у истраживање укључили сви типови колокација у којима се посматране лексеме појављују као примарни, али и секундарни колокати.

ЛИТЕРАТУРА

- Драгићевић, Рајна (2008). О значењској подспецификованости на примеру лексеме основа. *Јужнословенски филолог*. LXIV: 123–134.
- Дражић, Јасмина (2014). *Лексичке и граматичке колокације у српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Ивић, Милка (2005). Значењска подспецификованост лексеме ствар. *О речима*. Београд: XX век. 73–81.
- РМС: *Речник српскога језика – измењено и поправљено издање*, Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Хлебец, Борис (2008). Колокацијска метода семантичке анализе на примеру именице пажња. У: *Семантичка проучавања српског језика*, (ур. М. Радовановић и П. Пипер). Београд: САНУ. 65–79.

*

- KSSJ: *Korpus savremenog srpskog jezika* <<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/login.php>> 10.5.2017.
- Lakoff, George & Mark Johnson (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago – London: University of Chicago Press.

Jelena Perišić

NEAR-SYNONYMS *OSNOVA* AND *TEMELJ* AND METHODS OF THEIR SEMANTIC DIFFERENTIATION

SUMMARY

The ability of individual lexemes to appear in different contexts, providing variable semantic realization, is often a result of their insufficiently specified semantics, and for this reason they are called semantic underspecified lexemes. Given the fact that the meaning of underspecified lexemes is determined based on the immediate environment in which they appear, collocations are a worthy minimal context to explore their meaning. In this paper we will examine the examples of collocations with lexemes *osnova* and *temelj*, in order to determine their meaning, the degree of matching of their semantics and a conceptualization of terms denoted by these nouns. Before proceeding to the study, we will present the results of earlier research on this topic – research of Milka Ivić on semantic underspecification of lexeme *thing* and the research of Rajna Dragičević of lexeme *osnova*. Unlike the Rajna Dragičević who examined semantic underspecification of lexeme *osnova* using a conceptual analysis, in this research we will primarily use collocation

method, which is developed in Serbian linguistics by Boris Hlebec. A basic hypothesis is that the results of the use of these methods will coincide to a large extent, and that is an assumption which R. Dragičević states in her study. Corpus research represent collocation with lexemes *osnova* and *temelj*, registered in the Corpus of Contemporary Serbian language made at the Faculty of Mathematics in Belgrade.

KEYWORDS: collocations, *osnova*, *temelj*, semantic underspecification, synonyms, semantics.

Мср Јелена Перишић
Одсек за хрватску, српску и словеначку филологију
Институт за словенску филологију
Пољска
jelena.perisic@uj.edu.pl